

ANETA PEŁKA

KWESTIONARIUSZ ALTRUIZMU KREWNIACZEGO – PODSTAWY TEORETYCZNE, KONSTRUKCJA NARZĘDZIA I JEGO CHARAKTERYSTYKA PSYCHOMETRYCZNA¹

ABSTRACT. Aneta Pełka, *Kwestionariusz Altruizmu Krewniaczego – podstawy teoretyczne, konstrukcja narzędzia i jego charakterystyka psychometryczna* [Kin Altruism Questionnaire – theoretical foundations, construction of the tool and its psychometric characteristics] edited by Lucyna Bakiera, „Człowiek i Społeczeństwo” vol. LVII: *Współczesne rodzicielstwo – dylematy i wyzwania* [Contemporary parenting – dilemmas and challenges], Poznań 2024, pp. 217–238, Adam Mickiewicz University. ISSN 0239-3271, <https://doi.org/10.14746/cis.2024.57.10>.

The article presents the concept of kin altruism, the stages of work on the construction of the Kin Altruism Questionnaire and its psychometric properties. The tool is used to measure the intensity of altruism towards relatives, defined as the tendency to act consciously and voluntarily on their behalf. According to the evolutionary approach to social behavior, people feel obliged to provide care to relatives (children, grandchildren, siblings, cousins) because they are driven by the pressure of survival. To assess the psychometric properties, data obtained from a sample of 107 people aged 18–66 ($M = 27.0$; $SD = 8.18$) were analyzed. These data allow the questionnaire to be considered as a tool with a single-factor structure and to confirm its theoretical validity, which was verified by using the A–N Questionnaire, the Family Support subscale from the Familism Scale and the Uncontrollable Causativity Scale. The Kin Altruism Questionnaire is a reliable tool (α Cronbach's value is 0.91), consisting of 13 statements that refer to possible actions taken for the benefit of close relatives.

¹ Dziękuję prof. UAM dr hab. Lucynie Bakierze za jej nieocenione wsparcie, merytoryczną opiekę podczas całego procesu badawczego oraz istotne wskazówki edytorskie. Dziękuję również mgr. Pawłowi Ciesielskiemu za jego ważne sugestie i wkład oraz wsparcie edytorskie. Realizacja tego projektu nie byłaby możliwa bez zaangażowania moich koleżanek: Małgorzaty Kłak, Martyny Grabowskiej oraz Valeryi Sianko, które wsparły projekt także od strony technicznej i administracyjnej.

These are items that were found to be accurate as a result of the experts rating method and, on this basis, were selected from the initial set of 25 sentences describing behaviors considered as possible manifestations of kin altruism.

Keywords: altruism, kin altruism, prosocial behavior, altruism questionnaire

Aneta Pełka, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydział Psychologii i Kognitywistyki, ul. Szamarzewskiego 89AB, 60-568 Poznań, e-mail: ab206@st.amu.edu.pl, <https://orcid.org/0009-0006-1631-0152>.

Altruizm a rodzicielstwo

Pod pojęciem altruizmu rozumie się bezinteresowną troskę o dobro drugiego człowieka. Jego źródłosłów stanowi łacińskie *alter* (inny), a sens najpełniej wyraża się w hasle głoszonym przez Augusta Comte’a: „żyć dla innych” (Łobocki, 1996). To właśnie ów francuski pozytywista użył pojęcia altruizmu po raz pierwszy i zapoczątkował zarówno fascynację zjawiskiem, jak i polemikę podyktowaną sceptycyzmem co do rzeczywistej bezinteresowności altruisty. Ta z kolei uważana jest za konieczną dla uznania danego zachowania za altruistyczne i ściśle wiąże się z towarzyszącą mu motywacją. Jeśli bowiem jednostka odnosi jakąś korzyść z aktywności podejmowanej na rzecz innych, założenie o bezinteresowności nie zostaje spełnione, a samo zachowanie określa się jako egoistyczne. Korzyścią tą może być choćby utrzymanie pozytywnego wizerunku własnej osoby (Rutkowska i Szuster, 2008), co czyni dyskusję wokół pojęcia altruizmu jeszcze bardziej złożoną. Dlatego część psychologów większe znaczenie przypisuje nie motywom, jakie kierują zachowaniem altruisty, ale założeniu dotyczącemu braku oczekiwania zewnętrznej nagrody za podjęte na rzecz drugiej osoby działanie (Łobocki, 1996).

Jedną z kategorii zachowań altruistycznych stanowią działania, których beneficjentami są osoby spokrewnione z altruistą. Szczególnym rodzajem relacji, w ramach której działania takie są podejmowane, jest oparta na bliskiej i wymagającej (angażującej) więzi relacja między rodzicami a dziećmi. Ponośzony w ramach opieki nad potomstwem wysiłek i trud oraz brak zewnętrznej nagrody pozwalają uznać działania rodziców na rzecz dzieci za przejaw altruizmu. Zależność między rodzicielstwem a altruizmem jest złożona, ponieważ to w jakości interakcji rodzic–dziecko leżą źródła zachowań altruistycznych jako takich (De Waal, 2009). Skłonność dorosłych do opiekowania się innymi może mieć korzenie w ich własnych

doświadczeniach z głównymi opiekunami. Ludzie, którzy jako dzieci doświadczyli dobrego rodzicielstwa, mogą wykazywać silniejsze współczucie i częstsze altruistyczne zachowania wobec innych (Swain i in., 2012).

Altruizm krewniaczy

Koncepcją altruizmu krewniaczego po raz pierwszy posłużył się teoretyk ewolucji William Hamilton (1964), ujmując specyficznie ludzkie zachowania społeczne, w tym altruistyczne, z perspektywy praw naturalnej selekcji. Prawa te akcentują dążenie do unieśmiertnienia własnych genów, co rozumiane jest jako zasadniczy cel ludzkiej egzystencji. Dążenia tego można się doszukiwać za licznymi motywami, jakimi uzasadniane bywa podjęcie decyzji o byciu rodzicem. Współcześnie rodzicielstwo – dawniej uważane za naturalny etap w cyklu życia – dla wielu ludzi jest efektem świadomego i dobrowolnego wyboru. Obserwuje się różnorodność motywów skłaniających do podjęcia decyzji o posiadaniu potomstwa, a „potrzeba wynikająca z biologii” jest tylko jednym z nich (Wadowski, 2023: 19).

Ewolucyjne założenia dotyczące motywacji do rodzicielstwa dostarczają uzasadnienia wielu kosztów ponoszonych na rzecz dzieci przez rodziców. Z perspektywy indywidualnego doboru naturalnego altruizm wydaje się pozbawiony sensu, gdyż naraża jednostkę na koszty, a nawet na zmniejszenie szans na własną reprodukcję i przekazanie genów. Hamilton (1964) zaproponował rozwiązanie tego paradoksu, w centrum zainteresowania stawiając nie danego osobnika, ale genotyp. Dopiero gdy obok sukcesu reprodukcyjnego danej jednostki uwzględniony zostanie sukces reprodukcyjny jej najbliższych krewnych, a więc osób współdzielących z nią pewną pulę genów, otrzymamy rzeczywiste dostosowanie genotypu, które Hamilton (1964) określa jako dostosowanie łączne. Rozumiane jest ono jako suma dostosowania osobnika oraz dostosowań jego krewnych, co może być osiągnięte właśnie przez działania altruistyczne: niekorzystne dla dostosowania danego organizmu, ale korzystne dla jego genotypu. Za pierwszy czynnik tej sumy należy uznać szeroko rozumiane zachowania opiekuńcze wobec własnego potomstwa oraz w dalszej kolejności wobec wnuków. Jeśli jednak uwzględnimy genotyp i procent genów współdzielonych z krewnymi, to powinniśmy wykazywać wspierające działania także wobec krewnych w linii bocznej, co stanowi drugi składnik sumy.

Poprzez powiązanie pokrewieństwa i altruizmu koncepcja dostosowania łącznego wyjaśnia to, jak rozwinął się altruizm i dlaczego nasza troska

o innych wzrasta wraz z genetycznym pokrewieństwem. Dotychczasowe badania potwierdziły istnienie altruizmu krewniczego, rozumianego m.in. jako kosztowne działania, które przynoszą ekonomiczne korzyści spokrewnionym jednostkom. W eksperymencie Howarda Rachlina i Bryana A. Jonesa (2008) osoby badane były bardziej hojne wobec krewnych niż wobec osób niespokrewnionych: przy prawie każdym poziomie dystansu społecznego (określanego przez jakość nakładających się na siebie sfer aktywności w domu, sąsiedztwie, pracy i rekreacji) krewni otrzymywali więcej. W innym eksperymencie badani mogli zarobić określoną sumę pieniędzy dla siebie i krewnych, o ile pozostali wystarczająco długo w sprawiającej ból pozycji (Burnstein, 2005). Zgodnie z założeniem czas spędzony na wykonywaniu wywołującego dyskomfort ćwiczenia, a tym samym wysokość wypłat dla bliskich, były tym większe, im bliższe było pokrewieństwo z daną osobą. Z kolei Bethany Burum i in. (2020) w serii eksperymentów z wykorzystaniem modeli opartych na ewolucyjnej teorii gier wykazali, że efektywność działania altruistycznego (wymierzana korzyść obdarowanego) jest istotna dla altruisty wówczas, gdy odbiorcami są jego krewni. Nie ma ona natomiast znaczenia w przypadku wspierania organizacji charytatywnych lub osób nieznanymi, ponieważ społecznej ocenie podlega sam fakt dokonania tego rodzaju działań.

Istotnym założeniem uzasadniającym troskę o krewnych jest preferowanie jako jej odbiorców osób, które cechuje wysoka wartość reprodukcyjna, rozumiana jako potencjalna zdolność wydania na świat potomstwa (Wojciechowski, 2008). Zgodnie z tym ujęciem powinniśmy się spodziewać większego poświęcenia rodziców na rzecz dzieci niż dzieci na rzecz rodziców, ale też większych inwestycji w siostrzeńców niż w ciotki czy wujków, mimo że osoby te są w tym samym stopniu spokrewnione z altruistą (Wojciechowski, 2008). To bardziej szczegółowe ujęcie o kierowaniu działaniach altruistycznych przede wszystkim do najmłodszych członków bliskiej rodziny (zwane regułą Hamiltona) znalazło potwierdzenie w badaniu Thomasa V. Polleta i współpracowników (2006). Porównano w nim inwestycje matek i kobiet bezdzietnych w siostrzeńców oraz w ciotki i wujków. Uczestniczki badania nie różniły się zakresem wsparcia oferowanego ciotkom i wujkom, ale w przypadku siostrzeńców i siostrzenic to bezdzietne kobiety wykazywały wyższy poziom inwestycji. W badaniu tym o nasileniu altruizmu krewniczego wnioskowano na podstawie częstotliwości kontaktów, przy czym dokonano rozróżnienia na kontakt bezpośredni i za pośrednictwem mediów (telefon, poczta elektroniczna) oraz uwzględniono czas, jaki upłynął od ostatniego kontaktu. Według

autorów jest to powszechnie stosowana miara w badaniach sieci społecznościowych, stanowiąca ponadto wiarygodny predyktor wsparcia finansowego i społecznego.

Z kolei Aafke E. Komter i Wilma A.M. Vollebergh (2002), przyglądając się altruizmowi ze strony bezdzietnych dorosłych wobec krewnych, przedmiotem pomiaru uczyniły takie zachowania, jak przygotowywanie posiłków, wręczanie prezentów czy oferowanie noclegu. Na przykładzie zaledwie tych kilku badań widoczna jest „niejednoznaczność pojęciowa” (Pfattheicher i in., 2022: 124) i brak zgody co do tego, jak definiować i mierzyć altruizm krewniaczy. Co więcej, z różnego sposobu interpretowania altruizmu na gruncie biologii ewolucyjnej wynikają też różne przewidywania dotyczące przebiegu ewolucji ludzkich zachowań altruistycznych (Kerr i in., 2004). Różnice te wynikają z odmiennej interpretacji zysków i kosztów w zależności od tego, czy w wybranym modelu teoretycznym grupy uznane są za jednostki ewolucji, którym można przypisać korzyści, czy też jednostki ludzkie są jedynymi, ostatecznymi beneficjentami. To z kolei utrudnia mówienie o altruizmie jednym językiem teoretycznym i pociąga za sobą trudności w jego pomiarze. Badacze ograniczają swoje zainteresowania do uznanej przez siebie perspektywy, jak ci zorientowani ewolucyjnie, upatrujący źródeł zachowań społecznych w wyposażeniu genetycznym. Jak podają Ernst Fehr i Urs Fischbacher (2003), współczesne teorie ewolucji oparte na genach nie są jednak w stanie wyjaśnić ważnych wzorców ludzkiego altruizmu.

Altruizm jako zachowanie prospołeczne

Według *Słownika psychologii behawioralnej*² zachowanie to „zewnątrzna lub wewnętrzna aktywność organizmów żywych, która da się zaobserwować i zmierzyć. [...] Każda aktywność mięśniowa oraz czynności, które mają miejsce wewnątrz jednostki, takie jak myślenie. [...] Zachowanie to proces, który w pewien sposób zmienia bezpośrednio otoczenie danej osoby [...]”. Ogół możliwych aktywności, różnorodność otoczenia, w jakim przebiegają, oraz złożoność psychicznej struktury człowieka sprawiają, że jego zachowanie to wieloaspektowe zjawisko mogące podlegać czynnikom wewnętrznym i zewnętrznym, fizycznym i psychicznym, świadomym i nieświadomym. Oznacza to, że ludzkie działania mogą być konsekwencją licznych, nie zawsze dających się łatwo zidentyfikować, uwarunkowań. Tym, co według

² Hasło „Zachowanie”. <https://psychologiabehawioralna.pl/> (dostęp: 1.09.2023).

Tadeusza Tomaszewskiego (1975) stanowi ich wspólną cechę, jest ukierunkowanie na coś. Działania zmierzają do jakiegoś celu i są istotnymi ogniwami zachowania człowieka dającego się obserwować zarówno w warunkach naturalnych, jak i eksperymentalnych. Tak rozumiany jest również altruizm, przez badaczy utożsamiany z pewną klasą zachowań – zachowaniami prospołecznymi. Jak podaje Jacek Śliwak (1989), te dwa pojęcia traktowane są zamiennie. Przywołana przez niego za Macaulayem i Berkowitzem (1970, za: Śliwak, 2005) definicja zachowania altruistycznego jako „działania na rzecz innych ludzi bez oczekiwania nagród zewnętrznych” odpowiada wąskiemu rozumieniu zachowania prospołecznego, które Jerzy Karyłowski (1982) określa jako działanie na rzecz innego człowieka, podejmowane ze względu na motywy ponadosobiste, czemu nie towarzyszy oczekiwanie zewnętrznego wzmocnienia.

Część badaczy podziela pogląd, że zachowania prospołeczne są w pewnej mierze oparte na wrodzonych zdolnościach współodczuwania, podczas gdy inni dowodzą, że zdolność kierowania się empatią kształtowana jest w wyniku społecznych doświadczeń (Gołąb, 1976). Przykładem tych ostatnich mogą być oddziaływania wychowawcze prowadzące do internalizacji norm oraz wartości i wyznaczające stopień gotowości do pomagania innym. Na gotowość prospołeczną, według Marii Jarymowicz (1979), składa się kilka elementów: umiejętność planowania i przeprowadzania czynności niosących korzyść innym ludziom (co bliskie jest pojęciu zachowania), chęć podjęcia tego typu działań (motywacja) oraz zdolność dostrzegania i rozumienia potrzeb i emocji innych ludzi. Gotowość do działania na rzecz innych osób stanowi znaczącą przesłankę zachowań prospołecznych (Śliwak, 2005) i pozwala na wyjaśnienie indywidualnej stałości zachowania. Możemy więc mówić o dyspozycji do określonego zachowania, które zostanie przez jednostkę podjęte w umożliwiających to zachowanie okolicznościach. Na takim założeniu opiera się przywołany wcześniej Kwestionariusz A–N Śliwaka (2005): umożliwia on różnicowanie osób pod kątem stopnia gotowości do bezinteresownego działania na rzecz innych ludzi bez oczekiwania korzyści.

Podobnie w utworzonej na potrzeby konstrukcji Kwestionariusza Altruizmu Krewniaczego (KAK) definicji pojęcia zawiera się jego rozumienie jako stałej tendencji do świadomego i dobrowolnego działania na rzecz bliskich krewnych, przez co odwołuje się ona przede wszystkim do wymiaru behawioralnego. Oznacza to wprawdzie nawiązanie raczej do biologiczno-ewolucyjnego ujęcia altruizmu, ale czyni możliwym jego pomiar przy zachowaniu założenia o świadomym, a więc właściwym człowiekowi, charakterze

tego typu działań. Pełne brzmienie przyjętej w projekcie definicji altruizmu krewniaczego jest następujące: „Forma altruizmu, czyli bezinteresownej troski o innych ludzi. Przeciwieństwo egoizmu, czyli podporządkowania dobra innych ludzi swoim potrzebom. Altruizm krewniaczy wyraża sposób funkcjonowania interpersonalnego w rodzinie, który charakteryzuje się względnie stałą tendencją do świadomego i dobrowolnego działania na rzecz bliskich krewnych odznaczających się wysokim potencjałem reprodukcyjnym. Zachowanie będące przejawem altruizmu krewniaczego nie dotyczy zatem wszystkich krewnych, a ukierunkowane jest na osoby, które mają domniemaną zdolność do wydania na świat potomstwa” (Bakiera i in., 2023). Tak rozumiany altruizm, choć koncentruje się na wymiarze behawioralnym, wpisuje się jednocześnie w przytoczoną na wstępie maksymę Comte’a, która nadaje temu pojęciu wymiar normy moralnej i akcentuje jego społeczne pochodzenie (Pfattheicher i in., 2022). Zgodnie z perspektywą społeczną wyraża nie tylko oczekiwane i cenione przez społeczeństwo zachowanie, ale jasno definiuje to, co jest cenione: dbałość o dobro zbiorowości, jaką w przypadku altruizmu krewniaczego jest rodzina.

Konstrukcja Kwestionariusza Altruizmu Krewniaczego

Kwestionariusz Altruizmu Krewniaczego powstał jako propozycja narzędzia służącego do pomiaru nasilenia dobrowolnego działania na rzecz bliskich krewnych. Jego konstrukcja przebiegała zgodnie z wytycznymi zaproponowanymi przez Elżbietę Hornowską (2021). W procesie tworzenia narzędzia wykorzystano strategię teoretyczną. Punktem wyjścia prac nad konstrukcją kwestionariusza była koncepcja altruizmu krewniaczego oraz wynikające z niej założenia.

Przebieg prac

Szukając odpowiedzi na pytania o zakres i formy przejawiania altruizmu krewniaczego, w pierwszej kolejności podjęto prace nad konceptualizacją pojęcia. Przytoczona wyżej definicja została następnie wykorzystana w badaniu eksploracyjnym, którego celem było pozyskanie twierdzeń wyrażających możliwe sposoby manifestowania altruizmu krewniaczego. Do badania zaproszeni zostali studenci Wydziału Psychologii i Kognitywistyki UAM. Swoje propozycje ostatecznie zgłosiły 34 osoby, w tym studenci studiów magisterskich, student szkoły doktorskiej oraz profesor uczelni.

Na podstawie uzyskanych odpowiedzi sporządzona została lista 25 twierdzeń, które poddano procedurze sędziowania pod kątem ich trafności treściowej. Na potrzeby tej procedury oraz dla wyeliminowania możliwych nieścisłości dających pole indywidualnym interpretacjom sędziów doprecyzowano pojęcie bliskiego krewnego. Został on zdefiniowany jako „osoba w rodzinie, z którą łączy nas boczna linia pokrewieństwa (posiadanie wspólnego przodka, tj. rodziców, dziadków), co oznacza, że wykluczone jest wzajemne pochodzenie od siebie (jak w relacji rodzice–dzieci, dziadkowie–wnuki)” (Bakiera i in., 2023). Dodano także, że na potrzeby badania koncentrujemy się na tych bliskich krewnych, którzy mają domniemaną zdolność wydania na świat potomstwa. Ponadto podano przykłady bliskiego krewnego: siostra, brat, siostrzenica, siostrzeniec, bratanica, bratanek, kuzynka, kuzyn.

Do procedury sędziowania przystąpiło 20 sędziów w wieku od 20 do 50 lat ($M = 28,25$; $SD = 10,06$), w tym 6 mężczyzn. Do grona sędziów należała osoba wykonująca zawód kuratora sądowego, specjalista urzędu statystycznego i adiunkt wyższej uczelni. Pozostałych 17 sędziów to osoby studiujące na kierunku psychologia. Wszyscy sędziowie zostali zapoznani z zasadami poddawania ocenie trafności teoretycznej listy twierdzeń. Zgodnie z procedurą Lawshego sędziowie oceniali każdą z pozycji jako: mającą zasadnicze znaczenie dla kwestionariusza; użyteczną, lecz niemającą zasadniczego znaczenia; taką, która nie powinna się znaleźć w kwestionariuszu. Oceny sędziów posłużyły do wyliczenia dla każdej pozycji współczynnika trafności treściowej CVR (*content validity ratio*). Sugeruje się, by do ostatecznej wersji testu włączyć jedynie pozycje osiągające wartość krytyczną wyznaczoną dla określonej liczby sędziów (Hornowska, 2021). W analizowanym przykładzie wartość krytyczna wynosiła 0,42. Pula 25 twierdzeń wraz z uzyskanymi przez nie współczynnikami trafności treściowej została zaprezentowana w tabeli 1.

Po zastosowaniu procedury sędziowania kompetentnego liczbę pozycji w kwestionariuszu zredukowano do 13 twierdzeń, co do których sędziowie byli wystarczająco zgodni. Są wśród nich pozycje wskazujące na gotowość do działania na rzecz krewnego w sytuacjach zagrażających (gotowość do oddania organu), wyjątkowych, związanych z pewnym dyskomfortem (opieka w chorobie), wraz z zapewnieniem o tej gotowości wyrażonej w sformułowaniach typu: „jestem gotów”, „zapewniam”. Pozostałe itemy odnoszą się do zachowań i czynności, jakie mogą być przejawiane wobec bliskiego krewnego w jego codziennym funkcjonowaniu, m.in. pomoc finansowa i praktyczna (nauczanie przydatnych w życiu umiejętności). Narzędzie

nawiązuje tym samym do istniejącej w literaturze typologii sytuacji, w jakich możliwe jest wykazanie się altruizmem krewniaczym (Burnstein i in., 1994, za: Fitzgerald i Colarelli, 2009), i wykracza poza dominującą w badaniach eksperymentalnych koncentrację na skłonności do podziału zasobów finansowych oraz na zachowaniu w sytuacjach zagrażających.

Dla ustalenia kolejności itemów w kwestionariuszu zastosowany został generator liczb.

Do wszystkich twierdzeń należy się ustosunkować, wskazując jedną z sześciu możliwych odpowiedzi, gdzie 1 oznacza „nigdy”, a 6 – „zawsze”. Za zastosowaniem 6-stopniowej skali odpowiedzi, bez środkowej opcji, przemawia dążenie do ograniczenia występowania tzw. błędu tendencji centralnej, wyrażającego niezdecydowanie osoby badanej. Kwestionariusz w tym kształcie został poddany badaniu walidacyjnemu w celu ustalenia jego właściwości psychometrycznych oraz trafności teoretycznej. Biorąc pod uwagę dobro uczestników badania, do Komisji Etyki ds. Projektów Badawczych przy Wydziale skierowano wniosek o wyrażenie opinii na temat planowanego projektu badawczego. Komisja wydała pozytywną opinię w zakresie problemów etycznych opisanych w przedłożonym wniosku.

Badanie walidacyjne

Szczegółowe cele badawcze dotyczyły ustalenia struktury czynnikowej narzędzia, określenia jego rzetelności oraz weryfikacji trafności teoretycznej kwestionariusza. Jak wspomniano, w narzędziu znajdują się zarówno twierdzenia dotyczące gotowości do, jak i podejmowania określonych działań, które można uznać za zrealizowaną w sprzyjających okolicznościach gotowość. Założono w związku z tym jednoczynnikową strukturę narzędzia. W celu sprawdzenia tego założenia przeprowadzono eksploracyjną analizę czynnikową, by upewnić się, czy dane nie sugerują bardziej trafnego modelu, oraz confirmacyjną analizę czynnikową dla sprawdzenia, czy dane potwierdzają model jednoczynnikowy.

Hipotezy badawcze dotyczyły korelacji altruizmu krewniaczego z innymi zmiennymi:

H1: Im większa ogólna gotowość do zachowań prospołecznych, tym większe nasilenie altruizmu krewniaczego.

H2: Im większe znaczenie przypisywane wartościom rodzinnym, tym większe nasilenie altruizmu krewniaczego.

H3: Im silniejsza koncentracja na własnym ja, tym mniejsze nasilenie altruizmu krewniaczego.

Dwie pierwsze hipotezy odnoszą się do korelacji altruizmu krewniczego i cech podobnych (trafność zbieżna), w trzeciej mówi się o korelacji altruizmu z cechą odmienną (trafność różnicowa). W celu weryfikacji wymienionych założeń skorzystano z istniejących narzędzi służących do pomiaru wskazanych w hipotezach zmiennych.

Metoda

Osoby badane

Uzyskane właściwości psychometryczne narzędzia zostały opracowane na podstawie odpowiedzi uzyskanych od 107 uczestników badania walidacyjnego. Tym samym spełnione zostało jedno z założeń analizy czynnikowej, zgodnie z którym wielkość grupy badanej nie powinna być mniejsza niż pięciokrotność liczby itemów, co w przypadku KAK oznacza minimum 65 osób (Hornowska, 2021).

Badani byli w wieku 18–66 lat ($M = 27$; $SD = 8,18$) i w większości (86%) były to kobiety. Najliczniejszą grupę stanowili mieszkańcy miast powyżej 500 tys. (40,2%), a co piąty badany mieszkał na wsi (22,4%). Respondenci w większości mieli wykształcenie wyższe (43,9%) lub byli w trakcie jego zdobywania (41,1%). Nieco ponad połowa badanych była w związkach: związek nieformalny tworzyło 34,6%, a w małżeństwie pozostawało 20,6% osób. Najliczniejszą kategorię stanowiły osoby stanu wolnego (43%). Sytuacja materialna badanych była w zdecydowanej większości raczej dobra i dobra; te dwie kategorie wskazało łącznie 71% uczestników badania.

Zastosowane narzędzia

W badaniu walidacyjnym wykorzystano następujące narzędzia: autorski Kwestionariusz Altruizmu Krewniczego (Pełka i in., 2023), Kwestionariusz A–N (Śliwak, 2005), podskale Wsparcie Rodzinne ze Skali Familizmu (Wałęcka-Matyja, 2020) oraz Skalę Niepohamowanej Sprawczości (Wojciszke i Szlendak, 2010). Rzetelność zastosowanych kwestionariuszy podano w tabeli 2. Do pomiaru zmiennych o charakterze demograficzno-społecznym posłużyła ankieta socjodemograficzna, w której badani odpowiadali na pytania dotyczące płci, wieku, wykształcenia, miejsca zamieszkania, stanu cywilnego i statusu ekonomicznego.

Kwestionariusz Altruizmu Krewniaczego. Narzędzie obejmuje 13 twierdzeń opisujących możliwe działania na rzecz bliskich krewnych oraz wyrażających gotowość do podjęcia takich działań. Zadaniem osoby badanej jest określenie, jak często przejawia wymienione działania lub jest gotowa je podjąć na rzecz bliskiego krewnego (zgodnie z jego definicją zamieszczoną w instrukcji narzędzia), poprzez wybór jednej odpowiedzi z 6-stopniowej skali Likerta: od 1 – „nigdy” do 6 – „zawsze”.

Kwestionariusz A–N. Jest to narzędzie pozwalające różnicować osoby badane pod kątem stopnia gotowości do bezinteresownego działania na rzecz innych ludzi bez oczekiwania korzyści. Altruizm rozumiany jako bezinteresowna troska jednostki o dobro drugiej osoby oznacza stałą tendencję do działania na rzecz innych ludzi, także niespokrewnionych. Wysokim wynikiem na Skali Altruizmu powinny więc towarzyszyć wysokie wyniki uzyskane w Kwestionariuszu Altruizmu Krewniaczego, co wynikać ma z jednostkowej dyspozycji do przejawiania tego typu zachowań. Narzędzie składa się z 10 krótkich opowiadań, którym przypisano zestawy 6 gotowych odpowiedzi.

W przypadku pięciu pierwszych historii osoba badana ma sobie wyobrazić, że jest na miejscu ich bohatera i w jego imieniu podjąć jedną decyzję spośród zaproponowanych. W kolejnych pięciu należy dokonać oceny podjętej przez bohatera decyzji, posługując się 6-stopniową skalą: od 1 – „zdecydowanie zgadzam się” do 6 – „zdecydowanie nie zgadzam się”. Uzyskany wynik ogólny jest sumą punktów z obu części. Wynik najniższy oznacza brak altruizmu, natomiast maksymalna liczba punktów – jego najwyższy poziom.

Podskala Wsparcie Rodzinne ze Skali Familizmu. Jest to polska wersja Mexican American Cultural Values Scales for Adolescents and Adults (Knight i in., 2010). Skala Familizmu identyfikuje i umożliwia pomiar pięciu wymiarów wartości rodzinnych. W badaniu wykorzystano podskalę Wsparcie Rodzinne, która obejmuje wartości związane z pragnieniem wspierania „osób będących w bliskich związkach rodzinnych” (Wałęcka-Matyja, 2020: 242), przy czym pragnienia te dotyczą zarówno członków rodziny nuklearnej, jak i rozszerzonej. Podskala Wsparcie Rodzinne odnosi się do wsparcia udzielanego bliskim członkom rodziny i składa się z 6 twierdzeń. Badani są proszeni o odpowiedź na pytanie, w jakim stopniu podane twierdzenia odnoszą się do nich, poprzez wskazanie jednej z pięciu dostępnych odpowiedzi składających się na 5-stopniową skalę Likerta: od 1 – „zdecydowanie się nie zgadzam” do 5 – „zdecydowanie się zgadzam”.

Skala Niepohamowanej Sprawczości. Narzędzie umożliwia pomiar jednego z wymiarów leżących u podstaw postrzegania innych ludzi i siebie oraz wywierających wpływ na zachowanie. Niepohamowana sprawczość rozumiana jest jako skłonność do koncentrowania się na sobie, na realizacji własnych celów, przy jednoczesnym ignorowaniu celów innych ludzi, czemu towarzyszy zachowanie o charakterze dominacji, negatywny stosunek do innych, brak umiejętności udzielania im wsparcia (Wojciszke i Szlendak, 2010). Na skalę składa się 11 twierdzeń, a wynikiem ogólnym skali jest średnia tych pozycji. Zadaniem osoby badanej jest ocena, na ile dane twierdzenie jest prawdziwe w odniesieniu do niej, oparta na 7-punktowym systemie odpowiedzi z punktem indyferencji: od 1 – „zdecydowanie nie”, przez 4 – „trudno powiedzieć, trochę tak, a trochę nie”, do 7 – „zdecydowanie tak”.

Procedura badania

Badanie walidacyjne trwało od maja do sierpnia 2023 r. Zostało przeprowadzone z wykorzystaniem platformy internetowej Survey Lab, a link z dostępem do badania rozsyłany był wraz z zaproszeniem za pomocą mediów społecznościowych, m.in. stron Koła Naukowego Psychologii Rodziny Wydziału Psychologii i Kognitywistyki UAM na portalu Facebook. Wszyscy uczestnicy badania wzięli w nim udział dobrowolnie. Zostali ponadto poinformowani o anonimizacji danych, co dotyczyło adresów e-mail, które osoby badane mogły podać w celu otrzymania zaproszenia do kolejnego badania. Uczestnicy mogli w każdej chwili wycofać swój udział bez jakichkolwiek konsekwencji. Otrzymali także informację o możliwości uzyskania pomocy psychologicznej w sytuacji pogorszenia samopoczucia wywołanego uczestnictwem w badaniu. Osoby badane nie otrzymywały gratyfikacji za udział w badaniu. W analizie danych wykorzystano program komputerowy Jamovi w wersji 2.3.18.0.

Wyniki

Wyniki eksploracyjnej analizy czynnikowej

W celu weryfikacji założenia dotyczącego struktury narzędzia wykorzystano eksploracyjną analizę czynnikową z metodą rotacji ukośnej Oblimin. Wartość KMO (0,91) oraz istotny test sferyczności Barletta ($p < 0,001$)

potwierdzają zasadność przeprowadzenia tego typu analizy. Dla ustalenia struktury narzędzia zastosowano kryterium Kaisera oraz kryterium osypiska Cattella. Uwzględnienie kryterium Kaisera, zgodnie z którym liczba czynników determinowana jest liczbą składowych z wartością własną większą od 1, pozwala na uznanie struktury kwestionariusza za jednoczynnikową. Potwierdzeniem tego jest wykres osypiska: punkt, w którym przestaje być stromy, wskazała na jednoczynnikową strukturę kwestionariusza.

Ładunki czynnikowe wszystkich pozycji kwestionariusza były wyższe od 0,3, przyjmując wartości od 0,53 do 0,71. Najniższy ładunek czynnikowy osiągnęła pozycja 5. kwestionariusza „Finansuję dodatkowe zajęcia edukacyjne bliskiego krewnego lub związane z jego zainteresowaniami”. Pozycją o najwyższym ładunku czynnikowym jest pozycja 2. „Poświęcam swój wolny czas, aby pomóc bliskiemu krewnemu”. Wartości uzyskane dla poszczególnych pozycji kwestionariusza zestawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Pozycje kwestionariusza wraz ze współczynnikami trafności treściowej i wartościami ładunków czynnikowych oraz ich statystyki opisowe

Lp.	Twierdzenie	CVR	Ładunki czynnikowe	M	SD	Min.	Max
1.	Jestem gotów narazić się na utratę zdrowia na rzecz BK.	0,5	0,70	4,01	1,43	1	6
2.	Poświęcam swój wolny czas, aby pomóc BK.	0,7	0,79	4,38	1,11	2	6
3.	Jestem gotów oddać organ wewnętrzny dla ratowania zdrowia BK.	0,5	0,62	4,51	1,43	1	6
4.	Opiekuję się BK, kiedy ma kłopoty ze zdrowiem.	0,9	0,74	4,28	1,45	1	6
5.	Finansuję dodatkowe zajęcia edukacyjne BK lub związane z jego zainteresowaniami.	0,5	0,53	2,44	1,54	1	6
6.	Jestem gotowy zrobić wiele, by ochronić przed niebezpieczeństwem BK.	0,7	0,76	4,85	1,19	2	6
7.	Wspomagam materialnie BK, jeśli wiem, że jego możliwości są ograniczone.	0,8	0,66	3,50	1,56	1	6
8.	Podejmuję działania, które mają na celu opanowanie przez BK przydatnych w życiu umiejętności.	0,6	0,66	4,00	1,30	1	6
9.	Sprawdzam, co dzieje się u BK, aby w porę mu pomóc.	0,5	0,69	4,34	1,15	1	6
10.	Zapewniam BK, że zawsze może polegać na mojej pomocy w razie potrzeby.	0,6	0,61	4,71	1,26	2	6
11.	Angażuję się w pokonywanie trudności, których doświadcza BK.	0,8	0,76	4,35	1,20	2	6
12.	Jestem gotów zaopiekować się BK w jego długotrwałej chorobie.	0,7	0,61	4,55	1,32	2	6

cd. tab. 1

Lp.	Twierdzenie	CVR	Ładunki czynnikowe	M	SD	Min.	Max
13.	Pomagam BK w załatwianiu jego spraw (urzędowych, prawnych, administracyjnych), jeśli mam w nich doświadczenie.	0,5	0,60	4,20	1,41	1	6
<i>Pozycje, które w wyniku procedury sędziowania nie weszły w skład kwestionariusza</i>							
14.	Przekazuję BK rzeczy, z których już nie korzystam, a które mogą być użyteczne dla niego.	0,2					
15.	Wspieram finansowo różne formy spędzania czasu wolnego przez BK.	-0,1					
16.	Gromadzę środki finansowe z zamiarem przekazania ich BK w przyszłości.	0,2					
17.	Obdarowuję BK prezentami bez okazji.	-0,2					
18.	Obdarowuję BK przemyślanymi prezentami z okazji jego uroczystości.	-0,2					
19.	W sytuacji sporu, staję w obronie BK.	-0,1					
20.	Podejmuję działania, które powodują, że BK może czuć się wartościowy.	0,1					
21.	Jestem gotów poświęcić życie za BK.	0,1					
22.	Jestem gotów wyręczać BK w jego codziennych obowiązkach.	-0,7					
23.	Zajmuję (zajmowałem/zajmowałam) się BK pod nieobecność jego opiekunów.	0,2					
24.	Oplacam zabezpieczenia finansowe BK (indywidualne ubezpieczenie na życie, polisę posagową lub fundusze inwestycyjne).	0,2					
25.	Opiekuję się zwierzęciem domowym BK podczas jego nieobecności.	-0,4					

BK – bliski krewny

Źródło: badania własne.

Wyniki confirmacyjnej analizy czynnikowej

Dla potwierdzenia, że struktura narzędzia jest taka, jak zakładano, zastosowano confirmacyjną analizę czynnikową. Jej rezultaty dla modelu jednoczynnikowego można uznać za zadowalające. Wartość statystyki χ^2 była wprawdzie istotna na poziomie $p = 0,001$ i należało odrzucić hipotezę zerową, co sugeruje, że ten model nie jest dobrze dopasowany do danych, natomiast $\chi^2 / df = 1,95$ nie przekracza wartości 3, co przemawia za dobrym dopasowaniem modelu (Kline, 2010). Pozostałe miary służące do oceny dopasowania modelu do danych osiągnęły akceptowalne wartości,

wskazując na umiarkowany poziom jego dopasowania. Wskaźnik względnego dopasowania ($CFI = 0,905$) osiągnął wymaganą wartość, a indeks Tuckera–Lewisa ($TLI = 0,886$) jest bliski progu akceptowalności. Wartość średniokwadratowego pierwiastka błędu $RMSEA = 0,0941$ (90% CI: 0,0694; 0,118), co nie potwierdza dopasowania modelu do danych, natomiast standaryzowany średniokwadratowy pierwiastek reszt $SRMR$ nie przekracza dopuszczalnej wartości 0,08 ($SRMR = 0,0628$).

Rzetelność Kwestionariusza Altruizmu Krewniaczego

Dla oszacowania rzetelności kwestionariusza wykorzystano procedurę obliczeń współczynnika zgodności wewnętrznej z zastosowaniem α Cronbacha. Według Hornowskiej (2021) współczynnik ten daje dobre oszacowanie rzetelności testów o jednoczynnikowej strukturze. Jego wartość dla omawianej skali wynosi 0,91. Analiza współczynników dla poszczególnych itemów tworzących kwestionariusz nie wykazała konieczności usunięcia żadnej z pozycji dla poprawy rzetelności narzędzia.

Trafność Kwestionariusza Altruizmu Krewniaczego

Dla oszacowania trafności teoretycznej narzędzia posłużono się istniejącymi narzędziami pomiaru cech podobnych (trafność zbieżna) oraz cechy różnej od altruizmu krewniaczego (trafność różnicowa). Ogólna gotowość do zachowań prospołecznych oraz uznawanie wartości rodzinnych posłużyły do określenia trafności zbieżnej, natomiast niepohamowana koncentracja na własnym ja – do oceny trafności różnicowej. Uzyskane w badaniu korelacje między wymienionymi zmiennymi przedstawiono w tabeli 2.

Tabela 2. Współczynniki korelacji r Pearsona między zmiennymi oraz ich statystyki opisowe

Zmienna	M (SD)	α	1.	2.	3.	4.
1. Altruizm krewniaczy	54,1 (12,10)	0,91	–			
2. Altruizm	38,7 (5,84)	0,60	0,193*	–		
3. Wsparcie rodzinne	21,0 (4,41)	0,78	0,374***	0,218*	–	
4. Niepohamowana sprawczość	40,3 (9,94)	0,81	–0,125	–0,232*	0,176	–

* $p < 0,05$; *** $p < 0,001$

Źródło: badania własne.

Analiza wskazuje umiarkowaną korelację altruizmu krewniaczego z pragnieniem wspierania członków najbliższej rodziny. Nie wystąpiła korelacja altruizmu krewniaczego z niepoohamowaną sprawczością.

Dyskusja

Kwestionariusz Altruizmu Krewniaczego składa się z 13 pozycji opisujących możliwe wspierające zachowania wobec bliskich krewnych. Wynik ogólny jest sumą uzyskaną na podstawie udzielonych odpowiedzi. Rezultaty przeprowadzonego badania walidacyjnego z użyciem skonstruowanego narzędzia pozwalają uznać, że skala charakteryzuje się wysoką spójnością wewnętrzną, a struktura mierzonego konstruktów jest jednoczynnikowa.

Analiza uzyskanych danych pozwala przyjąć, że mierzony przez kwestionariusz altruizm krewniaczy jedynie częściowo pokrywa się z innymi diagnozowanymi miarami. Hipoteza 1 zakładająca współwystępowanie ogólnej gotowości do zachowań prospołecznych z zachowaniami wspierającymi przejawianymi wobec krewnych nie uzyskała wystarczająco silnego potwierdzenia. W świetle wcześniejszych rozważań zasadne może więc być uznanie altruizmu krewniaczego, oznaczającego dobrowolne działania jedynie na rzecz bliskich krewnych, za szczególnie rodzaj zachowań prospołecznych. Pokrewieństwo z odbiorcą altruistycznego zachowania może być czynnikiem decydującym o udzieleniu wsparcia, czemu nie musi odpowiadać równie silna gotowość do podobnych zachowań na rzecz innych, niespokrewnionych osób. Jednostka może odznaczać się dyspozycją do bezinteresownego działania na rzecz innych, ale o realizacji zachowania mogą decydować warunki sytuacyjne, w tym genetyczne pokrewieństwo z osobą obdarowaną.

Wyniki badań pokazują, że specyficznym warunkiem sytuacyjnym zachowania altruistycznego może być obecność obserwatora (Li i in., 2023): prospołeczne zachowania osób cechujących się niskim poziomem altruizmu motywowane są głównie bodźcami związanymi z oceną przez innych (i własną reputacją), podczas gdy osoby o wysokim altruizmie motywowane są przede wszystkim troską o dobro innych (a ich zachowania nie zależą od obecności obserwatora). Oznaczałoby to, że niektóre osoby nieposiadające wysokiej motywacji do działania na rzecz innych mogą wspierać bliskich krewnych (przejawiać wobec nich zachowanie altruistyczne), ponieważ pozytywna społeczna ocena takiego zachowania pozwala im na utrzymanie pożądanego wizerunku własnej osoby.

Powyższe wnioski pozwalają uznać kwestionariusz za trafne narzędzie do pomiaru altruizmu krewniaczego, rozumianego jako wąska kategoria zachowań altruistycznych. Należy jednak brać pod uwagę, że brak korelacji między gotowością do zachowań altruistycznych a nasileniem altruizmu wobec krewnych może także po części wynikać z odmiennej, projekcyjnej, metody konstrukcji pozycji w kwestionariuszu A–N. Badani oceniają w nim, na ile właściwe było opisane zachowanie bohatera, lub wskazują, jak powinien się on zachować w konkretnej sytuacji. KAK z kolei opiera się na deklaracjach odnoszących się do własnego postępowania wobec bliskich krewnych.

Na podstawie wartości współczynnika korelacji można natomiast potwierdzić hipotezę 2, zgodnie z którą przypisywanie dużego znaczenia wartościom rodzinnym i pragnienie utrzymywania bliskich związków w obrębie rodziny jest pozytywnie powiązane z działaniami na rzecz bliskich krewnych. Skala Wsparcie Rodzinne obejmuje pozycje wyrażające m.in. powinność przyjęcia krewnych do domu czy poradzenia się bliskich w ważnej sprawie, a także znaczenie wzajemnego okazywania pozytywnych uczuć. Istnienie korelacji tych zmiennych można uznać za potwierdzenie założenia, zgodnie z którym zinternalizowane wartości i normy stanowią o gotowości do przejawiania odpowiadających im zachowań (Gołąb, 1976). Oznacza to, że zachowaniem człowieka kierują nie jego preferencje, lecz zbiorowa waga wartości wyrażających to, co jest społecznie oczekiwane. W ten sposób altruizm krewniaczy staje się normą moralną, wykraczając poza kalkulację zysków i strat wynikających z podjęcia określonego działania.

Jednakże rola rodziny w kształtowaniu skłonności do zachowań społecznych nie ogranicza się do oddziaływań wychowawczych. Jak dowodzą J. Philippe Rushton i współpracownicy (1986), w wynikach badań nad bliźniętami za zróżnicowanie takich cech, jak altruizm, troska o innych, empatia (ale też asertywność i agresja), środowisko odpowiada w 50%. Źródło pozostałych 50% zmienności tych cech należy przypisać genom. Rodzice genetycznie skłonni do altruizmu (lub agresji) nie tylko przekazują geny sprzyjające tym cechom, ale także częściej wzmacniają odpowiadające im zachowania, modelują je i w ten sposób stwarzają sprzyjające im środowisko rozwoju. Według Śliwaka (2001) forma i intensywność zachowań społecznych (altruizm, religijność, miłość, współczucie) może być zdeterminowana kulturowo, ale sama tendencja czy dyspozycja do angażowania się w działania społeczne jest zdeterminowana biologicznie.

Altruizm krewniaczy okazał się niezależny od cechy niepoohamowanej sprawczości. Tym samym nie można potwierdzić hipotezy 3. Niepoohamowana

sprawczość rozumiana jest jako skłonność do koncentrowania się na sobie przy jednoczesnym ignorowaniu celów innych ludzi, czemu towarzyszy negatywny stosunek do innych i brak umiejętności udzielania im wsparcia (Wojciszke i Szlendak, 2010). Uzyskane dane nie dają podstaw do tego, by uznać niepomowaną sprawczość za cechę, której wysokie natężenie współwystępuje z niskim nasileniem zachowań altruistycznych wobec krewnych. Należy przy tym jednak zwrócić uwagę na fakt, że jedynie część pozycji Skali Niepomowanej Sprawczości odnosi się do osób bliskich, np. „Bliscy mają do mnie pretensje, że poświęcam im za mało czasu”. Niektóre z pozycji są bardziej ogólnymi twierdzeniami typu: „Człowiek jest tyle wart, ile w życiu osiągnął”, co niekoniecznie musi się wykluczać z altruizmem wobec najbliższych, ponieważ ważnym osiągnięciem życiowym dla wielu może być właśnie rodzina.

Ponadto bliscy są tutaj rozumiani szeroko: w instrukcji kwestionariusza badani są proszeni o uwzględnienie rodziny i przyjaciół podczas udzielania odpowiedzi (Wojciszke i Szlendak, 2010). Może to skłaniać osoby badane do uśredniania odpowiedzi, przez co stają się one wypadkową między odpowiedzią uwzględniającą tylko członków rodziny a taką, której badany udzieliłby, myśląc jedynie o osobach niespokrewnionych. Warto też zwrócić uwagę na słabą ujemną korelację między niepomowaną sprawczością a rozumianym szeroko altruizmem (mierzonym kwestionariuszem A–N). Wyniki te mogą oznaczać, że poczucie bliskości z innymi jest warunkiem wyłączającym wpływ tej cechy na zachowanie. Niepomowana sprawczość, podobnie jak altruizm, wymagałaby zatem dookreślenia warunków przejawiania się w życiu społecznym. W postaci, w jakiej została zastosowana w badaniu, jest pojęciem zbyt ogólnym w stosunku do zawężonego do osób spokrewnionych altruizmu krewniaczego.

Dokonując oceny proponowanego narzędzia, należy wziąć pod uwagę kilka istotnych ograniczeń badania. Jednym z nich jest fakt, że osoby badane były rekrutowane za pomocą Internetu w mediach społecznościowych, co przełożyło się na niereprezentatywność badanej próby. Również jej liczebność jest parametrem mającym znaczenie dla uzyskanych wyników, szczególnie w zakresie analizy czynnikowej, której rezultaty są wrażliwe na wielkość przebadanej próby i co do której postuluje się uzyskanie odpowiedzi od 300–500 uczestników (White, 2022). Choć wyniki badania pozwoliły na wstępne określenie parametrów narzędzia, to wskazane jest ponowne badanie na większej i bardziej zróżnicowanej pod względem cech socjometrycznych próbie osób. Zaleca się także wykorzystanie innych narzędzi do sprawdzenia jego trafności teoretycznej, np. Portretowego Kwestionariusza Wartości

Shaloma Schwartza w tłumaczeniu Zbigniewa Zaleskiego (Cieciuch i Zaleski, 2011), dzięki czemu będzie możliwa dokładniejsza analiza znaczenia wartości dla kształtowania postaw altruistycznych wobec krewnych. Innym ważnym zastrzeżeniem jest przyjęta metoda gromadzenia danych – oparta na deklaracjach, podatna na udzielanie odpowiedzi aprobowanych społecznie.

Kwestionariusz może stanowić alternatywę dla eksperymentalnych badań altruizmu krewniczego, które nie zawsze są możliwe do przeprowadzenia. Zarzut co do diagnostycznej wartości metod kwestionariuszowych nie powinien być bagatelizowany i w analizie należy wziąć pod uwagę ryzyko zniekształceń odpowiedzi samoopisowych. Z drugiej strony podobne zastrzeżenia można wysunąć pod adresem eksperymentów, o czym przypomina Ulric Neisser (1999: 180): „Często zachowanie badanych w trakcie eksperymentów psychologicznych nie odpowiada temu, co robią w znanych sobie warunkach”.

Literatura

- Bakiera, L., Pełka, A., Kłak, M. (2023). *Definicja altruizmu krewniczego*. Materiały niepublikowane.
- Burnstein, E. (2005). Altruism and Genetic Relatedness. W: D.M. Buss (red.), *The Handbook of Evolutionary Psychology* (ss. 528–551). Hoboken, NJ: Wiley.
- Burum, B., Nowak, M.A., Hoffman, M. (2020). An Evolutionary Explanation for Ineffective Altruism. *Nature Human Behaviour*, 4(12), 1245–1257. <https://doi.org/10.1038/s41562-020-00950-4>
- Cieciuch, J., Zaleski, Z. (2011). Polska adaptacja Portretowego Kwestionariusza Wartości Shaloma Schwartza. *Czasopismo Psychologiczne*, 17(2), 251–262.
- De Waal, F. (2009). *The Age of Empathy: Nature's Lessons for a Kinder Society*. New York: Three Rivers Press/Random House.
- Fehr, E., Fischbacher, U. (2003). The Nature of Human Altruism. *Nature*, 425(6960), 785–791. <https://doi.org/10.1038/nature02043>
- Fitzgerald, C.J., Colarelli, S.M. (2009). Altruism and Reproductive Limitations. *Evolutionary Psychology*, 7(2), 234–252. <https://doi.org/10.1177/147470490900700207>
- Gołąb, A. (1976). Normy moralne a gotowość do udzielania pomocy innym. W: J. Reykowski (red.), *Osobowość a społeczne zachowanie się ludzi* (ss. 235–291). Warszawa: Książka i Wiedza.
- Hamilton, W. (1964). The Genetical Evolution of Social Behavior II. *Journal of Theoretical Biology*, 7(1), 17–52. [http://dx.doi.org/10.1016/0022-5193\(64\)90039-6](http://dx.doi.org/10.1016/0022-5193(64)90039-6)
- Hornowska, E. (2021). *Testy psychologiczne. Teoria i praktyka*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Jarymowicz, M. (1979). *Modyfikowanie wyobrażeń dotyczących „ja” dla zwiększania gotowości do zachowań prospołecznych*. Warszawa: Wydawnictwo PAN.

- Karyłowski, J. (1982). *O dwóch typach altruizmu*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Kerr, B., Godfrey-Smith, P., Feldman, M.W. (2004). What is Altruism? *Trends in Ecology and Evolution*, 19(3), 135–140. <https://doi.org/10.1016/j.tree.2003.10.004>
- Kline, R.B. (2010). *Principles and Practice of Structural Equation Modeling*. New York: Guilford Press.
- Knight, G.P., Gonzales, N.A., Saenz, D.S., Bonds, D.D., Germán, M., Deardorff, J., Roosav, M.W., Updegraff, K.A. (2010). The Mexican American Cultural Values Scale for Adolescents and Adults. *The Journal of Early Adolescence*, 30(3), 444–481. <https://doi.org/10.1177/0272431609338178>
- Komter, A.E., Vollebergh, W.A.M. (2002). Solidarity in Dutch Families: Family Ties Under Strain? *Journal of Family Issues*, 23, 171–188. <https://doi.org/10.1177/0192513X02023002001>
- Li, M., Li, J., Zhang, G., Fan, W., Zhong, Y., Li, H. (2023). The Influence of Altruistic Personality, Interpersonal Distance and Social Observation on Prosocial Behavior: An Event-related Potential (ERP) Study. *Cognitive, Affective & Behavioral Neuroscience*, 23(4), <https://doi.org/10.3758/s13415-023-01124-1>
- Łobocki, M. (1996). Altruizm jako troska o dobro innych ludzi. *Dydaktyka Literatry*, 16, 43–52.
- Neisser, U. (1999). Systemy polimorficzne. Nowe podejście do teorii poznania. W: Z. Chlewiński (red.), *Modele umysłu* (ss. 178–196). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Pełka, A., Bakiera, L., Ciesielski, P., Kłak, M., Grabowska, M., Sianko, V. (2023). Kwestionariusz Altruizmu Krewniaczego. Materiały niepublikowane.
- Pfattheicher, S., Nielsen, Y.A., Thielmann, I. (2022). Prosocial Behavior and Altruism: A Review of Concepts and Definitions. *Current Opinion in Psychology*, 44, 124–129. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2021.08.021>
- Pollet, T.V., Kuppens, T., Dunbar, R.I.M. (2006). When Nieces and Nephews Become Important: Differences Between Childless Women and Mothers in Relationships with Nieces and Nephews. *Journal of Cultural and Evolutionary Psychology*, 4(2), 83–94. <https://doi.org/10.1556/JCEP.4.2006.2.1>
- Rachlin, H., Jones, B.A. (2008). Altruism Among Relatives and Non-relatives. *Behavioural Processes*, 79(2), 120–123. <https://doi.org/10.1016/j.beproc.2008.06.002>
- Rushton, J.P., Fulker, D.W., Neale, M.C., Nias, D.K.B., Eysenck, H.J. (1986). Altruism and Aggression: The Heritability of Individual Differences. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50(6), 192–198. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.50.6.1192>
- Rutkowska, D., Szuster, A. (2008). *O różnych obliczach altruizmu*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Swain, J.E., Konrath, S., Brown, S.L., Finegood, E.D., Akce, L.B., Dayton, C.J., Shaun Ho, S. (2012). Parenting and Beyond: Common Neurocircuits Underlying Parental and Altruistic Caregiving. *Parenting: Science and Practice*, 12(2–3), 115–123. <https://dx.doi.org/10.1080%2F15295192.2012.680409>
- Śliwak, J. (1989). Poziom altruizmu a poczucie sensu życia. *Roczniki Filozoficzne*, 37(4), 119–164.
- Śliwak, J. (2001). *Osobowość altruistyczna. Osobowościowe korelaty altruizmu*. Lublin: RW KUL.

- Śliwak, J. (2005). Altruizm i jego pomiar. Kwestionariusz A–N. *Roczniki Psychologiczne*, 8(1), 121–144.
- Tomaszewski, T. (1975). Człowiek i otoczenie. W: T. Tomaszewski (red.), *Psychologia* (ss. 13–36). Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Wadowski, D. (2023). *Postawy Polaków wobec rodzicielstwa i ojcostwa. Raport z badań*. https://tato.net/_userfiles/uploads/Raport_Tato.Net_2023_POSTAWY_POLAKOW_WOBEC_OJCOSTWA.pdf (dostęp: 1.09.2023).
- Wałęcka-Matyja, K. (2020). Familizm a orientacja wspólnotowa i materializm w okresie dorosłości. *Kwartalnik Naukowy Fides et Ratio*, 1(41), 241–259. <https://doi.org/10.34766/fetr.v41i1.231>
- White, M. (2022). Sample Size in Quantitative Instrument Validation Studies: A Systematic Review of Articles Published in Scopus, 2021. *Heliyon*, 8(12), 1–6. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2022.e12223>
- Wojciechowski, Ł. (2008). Ewolucyjne widzenie altruizmu – od redukcjonizmu do... W: D. Rutkowska, A. Szuster (red.), *O różnych obliczach altruizmu* (ss. 21–45). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Wojciszke, B., Szlendak, M.A. (2010). Skale do pomiaru orientacji sprawczej i wspólnotowej. *Psychologia Społeczna*, 1(13), 57–70.

Aneks

Kwestionariusz Altruizmu Krewniaczego

Arkusz zawiera zdania dotyczące altruizmu krewniaczego, czyli bezinteresownej troski o bliskich krewnych odznaczających się wysokim potencjałem reprodukcyjnym. Altruizm krewniaczy nie dotyczy zatem wszystkich krewnych, ale ukierunkowany jest na osoby, które mają domniemaną zdolność wydania na świat potomstwa. Prosimy o wybieranie przy każdym zdaniu jednej z sześciu reakcji, która najlepiej odnosi się do Pani/Pana:

- 1 – nigdy
- 2 – prawie nigdy
- 3 – czasami
- 4 – często
- 5 – bardzo często
- 6 – zawsze

Bliski krewny (BK) – osoba w rodzinie, z którą łączy Panią/Pana boczna linia pokrewieństwa (jest wspólny przodek, tj. rodzice, dziadkowie). Wykluczone jest wzajemne pochodzenie od siebie (jak w relacji rodzice–dzieci, dziadkowie–wnuki). Na potrzeby badania koncentrujemy się na tych bliskich krewnych, którzy mają domniemaną zdolność wydania na świat potomstwa.

Przykłady bliskiego krewnego: siostra, brat, siostrzenica, siostrzeniec, bratanica, bratanek, kuzynka, kuzyn. Są to kobiety i mężczyźni, ale dla uproszczenia przekazu, zdania zostały sformułowane w rodzaju męskim.

Lp.	Twierdzenie	Reakcje					
		1	2	3	4	5	6
1.	Jestem gotów narazić się na utratę zdrowia na rzecz BK.						
2.	Poświęcam swój wolny czas, aby pomóc BK.						
3.	Jestem gotów oddać organ wewnętrzny dla ratowania zdrowia BK.						
4.	Opiekuję się BK, kiedy ma kłopoty ze zdrowiem.						
5.	Finansuję dodatkowe zajęcia edukacyjne BK lub związane z jego zainteresowaniami.						
6.	Jestem gotowy zrobić wiele, by ochronić przed niebezpieczeństwem BK.						
7.	Wspomagam materialnie BK, jeśli wiem, że jego możliwości są ograniczone.						
8.	Podjęmuję działania, które mają na celu opanowanie przez BK przydatnych w życiu umiejętności.						
9.	Sprawdzam, co dzieje się u BK, aby w porę mu pomóc.						
10.	Zapewniam BK, że zawsze może polegać na mojej pomocy w razie potrzeby.						
11.	Angażuję się w pokonywanie trudności, których doświadcza BK.						
12.	Jestem gotów zaopiekować się BK w jego długotrwałej chorobie.						
13.	Pomagam BK w załatwianiu jego spraw (urzędowych, prawnych, administracyjnych), jeśli mam w nich doświadczenie.						